

SUMMARY

M. Speranskaya-Skarga. Peculiarities of diagnosing the level of formation of future language teachers' professional image.

The article deals with the peculiarities of the diagnostics of the levels of formation of the professional image of future language teachers. The author reveals the essence of the stating experiment, whose objective was to define the levels of formation of the motivational, cognitive and reflexive image components.

Key words: professional image of a teacher, pedagogic experiment, pedagogic diagnostics, professional socialization, professional motivation, reflexive activization, pedagogic conditions, educational environment.

УДК 376.1:116–056.3

Г. А. Стадник

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ САМОРОЗУМІННЯ У МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

У статті досліджено одне з найбільш актуальних питань сучасної психології – проблема вивчення психологічних особливостей розвитку саморозуміння майбутніх практичних психологів протягом навчання у ВНЗ. Проаналізовано психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми, схарактеризована структура саморозуміння, подано результати дослідження саморозуміння майбутніх практичних психологів–студентів I та V курсів.

Ключові слова: самосвідомість, саморозуміння, самопізнання, самовідношення, самоповага, самооцінка.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку психологічної науки дуже важливим є вивчення проблеми самосвідомості та розуміння себе. Особистість, яка здатна розуміти себе, – це соціально розвинена особистість, яка може самостійно приймати рішення під час розв'язання проблемної ситуації, а також нести особисту відповідність за нього, зберігаючи при цьому позитивне ставлення до самої себе.

Надзвичайно актуальною є проблема вивчення саморозуміння саме у студентів – майбутніх практичних психологів. Розуміння психологом самого себе дозволяє йому адекватно підійти до вирішення проблем клієнтів; уникати неусвідомленого впливу власних мотивів та потреб на особистість, яка звернулася за допомогою; вчасно та самостійно вирішувати власні проблеми [10, 11].

Професійне становлення психолога – складний, неперервний процес «проектування» особистості. Навчаючи людей самостійно вирішувати свої проблеми, психолог тим самим піднімає суспільну свідомість на новий рівень; він використовує свої професійні та особистісні можливості, щоб впливати на ріст самосвідомості конкретної особистості. Виконати цю місію може тільки особистісно зріла людина, внутрішньо і професійно підготовлена до вирішення завдань, які стоять перед нею. Особистісна зрілість проявляється у вмінні

поєднувати, співвідносити свої індивідуальні особливості, статусні та вікові можливості, власні принципи з вимогами суспільства та оточуючих.

Ефективне вирішення психологом-практиком різноманітних професійних завдань, як показують дослідження Н. І. Пов'якель та Н. В. Чепелевої, значною мірою залежить від наявності та рівня сформованості професійно важливих особистісних рис й якостей (адекватність і сталість самооцінки, сенситивність, емпатичність, фрустраційна толерантність, відсутність хронічних внутрішніх особистісних конфліктів, які обумовлюють проекції, неадекватні психологічні захисти тощо), що дають змогу займатися насамперед запитами й станом клієнта, а не стверджуватися за рахунок клієнта, не відволікатися під час роботи з клієнтом на свої психічні стани й переживання [10, 35].

Аналіз актуальних досліджень. Саморозуміння як структурний компонент самосвідомості особистості сприяє усвідомленню власних переконань, ідеалів, прагнень, життєвих планів. Саморозуміння виступає внутрішньою умовою, що значною мірою визначає розвиток особистості й формування індивідуально-типологічних особливостей її структури. Дуже важливо бути рівним собі й дуже важливо себе розпізнавати. Звідси слідує не менш важливе розуміння того, що Я – це Я. Тому, коли людина вимовляє «Я», її внутрішні переживання є вельми значущими [7, 58–59].

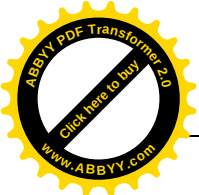
Саморозуміння являє собою процес осягнення смислу свого існування, результатом якого є когнітивне та емоційне погодження продуктів самосвідомості та реальної дійсності [5, 129].

Саморозуміння обумовлює зміну уявлень про себе; за допомогою формування проблем, задач та їх вирішення відбувається співвідношення нового знання з певною системою цінностей, а також виникнення «життєвих» задач і задач на визначення своїх можливостей. Вирішуючи «життєву» задачу, людина визначає й особливим чином засвоює якості, що характеризують її потенційно і є асоційовані нею з її «справжнім» існуванням. Немає необхідності спеціально підкреслювати, що розв'язання задач є істотно важливим аспектом у формуванні значення знань про себе, отже – саморозуміння.

Саморозуміння як процес виявляється в безперервному його русі від одного знання про себе до іншого знання, у формуванні окремих ситуативних образів і розпливчатих уявлень до більш-менш стійкого поняття про себе. Змістом саморозуміння, зокрема, є не тільки фактична сторона досягнень людини, її минуле, але й усвідомлення можливостей («Я-реальне»), а також того, якою вона хотіла б стати («Я-ідеальне») [1, 17].

У структурі самого саморозуміння нами було виділено 4 основні компонента:

- 1) когнітивний (знання про себе та пізнання себе);
- 2) емоційний (ставлення до себе, що пов'язане, наприклад, із симпатією, самозадоволеністю);

- 3) мотиваційний (самоінтерес як стійкий усвідомлений мотив);
- 4) поведінковий (дії, пов'язані із розумінням себе).

Щодо самопізнання, то успішне самопізнання, як вказує В. В. Знаков, можна визначити як усвідомлений результат спостереження та пояснення людиною своїх думок та почуттів, мотивів поведінки; вміння виявляти смисл вчинків; здатність відповідати на причинні питання про свій характер, світогляд, відношення до себе та інших людей, а також про те, як інші розуміють його.

Здійснюючи самопізнання, тобто обертаючи психічну діяльність на дослідження самого себе, людина проводить свідому оцінку своїх вчинків і себе в цілому. Виявлення особливостей процесу самопізнання повинне розкрити те, як людина одержує знання про себе, як розвиває це знання, як з одиничних ситуативних образів воно формується в поняття, що відображає єство людини, в якому і виражається ступінь його суспільної цінності. А співвідношення знання про себе з соціальними вимогами і нормами дає йому можливість визначити своє місце в системі суспільних відносин. У процесі взаємодії із зовнішнім світом людина, виступаючи активною дійовою особою, пізнає його, а разом з тим пізнає і себе. Якщо будь-яка річ, явище можуть бути пізнані через співвідношення з іншими речами або явищами, через процес виявлення їх численних взаємозв'язків, то і самопізнання людини може здійснюватися лише через відношення даної людини до інших людей, через різноманітні форми зв'язку його «Я» з «Я» інших. Уявлення індивіда про самого себе, як правило, здаються йому переконливими незалежно від того, чи ґрунтуються вони на об'єктивному знанні або об'єктивній думці, чи є вони істинними або помилковими.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз особливостей розвитку саморозуміння у студентів – майбутніх практичних психологів І та V курсів.

Основними методами дослідження були: теоретичний аналіз проблеми на базі вивчення наукових джерел: аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація емпіричних і теоретичних даних; діагностичні методи (спостереження, опитування, тестування, бесіда); психолого-педагогічний експеримент (констатуючий його етап), порівняльний аналіз результатів дослідження, математичні методи обробки даних.

Виклад основного матеріалу. Дослідження було спрямоване на вивчення динаміки розвитку когнітивного, мотиваційного та емоційного компонентів саморозуміння майбутніх практичних психологів І та V курсів.

В експерименті брало участь 160 чоловік – студентів, які навчаються за спеціальністю «Практична психологія» (150 дівчат та 10 хлопців).

Когнітивний компонент саморозуміння (самопізнання) вивчався нами за допомогою методики «Хто Я?»

На підставі проведеного дослідження (констатувальний етап психолого-педагогічного експерименту) нами було одержано такі результати.

Таблиця 1

**Результати дослідження самопізнання студентів I та V курсу
за методикою «Хто Я?»**

<i>Категорії висловлювань</i>	<i>I курс</i>	<i>V курс</i>
1. Формально-біографічні, рольові відомості.	79%	36%
2. Самооцінка, прийняття себе, якості особистості, характер.	86%	94%
3. Уміння, інтереси, здібності, інтелект.	13%	42%
4. Стосунки з оточуючими (дорослими, однолітками).	82%	87%
5. Цінності, переконання, права та обов'язки, ідеали.	7%	12%
6. Почуття, переживання, мотиви.	11%	33%
7. Ставлення до свого віку, уявлення про власну дорослість, самостійність.	87%	95%
8. Життєві плани (ким бути, яким бути).	8%	57%
9. Зовнішність, ставлення до однолітків протилежної статі.	13%	12%
10. Особливості поведінки.	23%	35%

Аналізуючи дослідження когнітивного компонента саморозуміння (самопізнання) за методикою «Хто Я?», можна прослідкувати зміни за такими категоріями висловлювань. Так, першокурсники у своїх судженнях більше приділяють увагу формально-біографічним і загальним рольовим відомостям (на 43% більше, ніж п'ятикурсники). У 3,5 рази зростає відсоток п'ятикурсників, більше зосереджених на усвідомленні своїх умінь, інтересів, здібностей та інтелекту. Показники категорії «Відносини з оточуючими», «Цінності, переконання, права та обов'язки» підвищуються лише на 5% у п'ятого курсу, і на 8% зростають показники V курсу за категорією ставлення до свого віку, уявлення про власну дорослість та особливості поведінки.

Дуже важливим моментом у зіставленні даних обох курсів є те, що показники життєвих планів першокурсників, їх уявлення про те, ким бути і яким бути, у 7 разів менші, ніж у п'ятого курсу (табл. 2).

Таблиця 2

**Результати дослідження самовідношення студентів I курсу
за методикою В. В.Століна**

<i>Шкали</i>	<i>Низький, %</i>	<i>Середній, %</i>	<i>Високий, %</i>
Самоповага	0	77,8	22,2
Аутосимпатія	22,2	27,8	50
Очікування позитивного відношення інших	5,6	22,2	72,2
Самоінтерес	0	16,7	83,3
Самовпевненість	5,6	44,4	50
Відношення інших	5,6	33,3	61,1
Самоприйняття	27,8	27,8	44,4
Самокерованість	0	94,4	5,6
Самообвинувачення	33,3	55,6	11,1
Самоінтерес	5,6	16,6	77,8
Саморозуміння	50	50	0

Таблиця 3

**Результати дослідження самовідношення студентів V курсу
за методикою В. В. Століна**

<i>Шкали</i>	<i>Низький, %</i>	<i>Середній, %</i>	<i>Високий, %</i>
Самоповага	8,3	62,5	29,2
Аутосимпатія	8,3	37,5	54,2
Очікування позитивного відношення інших	0	25	75
Самоінтерес	0	29,2	70,8
Самовпевненість	4,2	16,7	79,1
Відношення інших	0	16,7	83,3
Самоприйняття	8,3	20,8	70,8
Самокерованість	4,2	83,3	12,5
Самообвинувачення	20,8	54,2	25
Самоінтерес	0	45,8	54,2
Саморозуміння	11,1	88,9	0

Аналізуючи результати таблиць 2 і 3, можна сказати, що показники по всіх шкалах методики самовідношення В. В. Століна значно підвищується у студентів V курсу в порівнянні з I курсом. Можна зробити висновок, що в цілому на 20-30% зростає високий рівень самовпевненості, самоприйняття, та прийняття відношення інших людей.

Значно повільніше зростають (на 5–10%) такі показники самовідношення як аутосимпатія, самоповага, самокерованість.

Порівняно з даними I курсу, у п'ятикурсників домінує інтернальний локус контролю, про що свідчить шкала самообвинувачення (високий рівень зростає в 2 рази), що є значним кроком в розвитку саморефлексії.

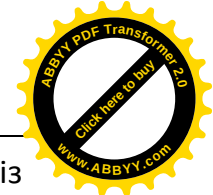
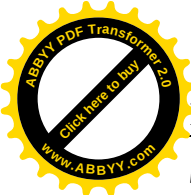
Що ж до такого мотиваційного компонента саморозуміння, як самоінтерес, у студентів V курсу порівняно з I курсом зникає низький рівень самоінтересу й водночас знижується високий рівень (77, 8% у студентів I курсу та 54, 2% – у студентів V курсу). При цьому майже в 3 рази збільшується середній рівень самоінтересу (16, 6% – I курс, 45, 8% – V курс).

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Саморозуміння є багатокомпонентним утворенням зі складною структурою, до якої входять: а) когнітивний компонент (самопізнання); б) мотиваційний компонент (самоінтерес); в) емоційний компонент (самовідношення); г) поведінковий компонент (дії, пов'язані з розумінням себе).

2. Проведене дослідження засвідчило, що протягом п'яти років навчання саморозуміння майбутніх практичних психологів піддається якісним змінам, що характеризується в цілому позитивними тенденціями.

3. Значно зростає до V курсу такий компонент саморозуміння

молодих людей, як пізнання особливостей свого «Я», пов'язаного із життєвими планами та їх уявленнями про життєве й професійне самовизначення. Однак дуже повільно зростають уявлення про себе, пов'язані з цінностями, переконаннями, правами та обов'язками, а також із власною дорослістю, віком та особливостями поведінки.

4. Особливої уваги потребує зниження на 24% високого рівня самоінтересу в студентів V курсу порівняно з I курсом.

5. У цілому зростають показники самовідношення в студентів-п'ятикурсників – майбутніх практичних психологів.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі пов'язані з детальним вивченням емоційного компонента – самоставлення майбутніх практичних психологів.

ЛІТЕРАТУРА

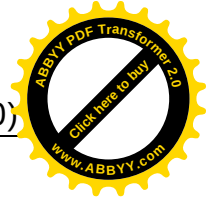
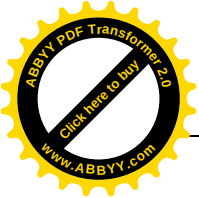
1. Бех І. Д. Категорії становлення в контексті розвитку «Образу – Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1992. – № 3. – С. 9–21.
2. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во «Флинта», «Наука», 1998. – 168 с.
3. Братченко С. Л. Верим ли мы в ребенка!? Личностный рост с позиций гуманистической психологии / С. Л. Братченко // Журнал практического психолога. – 1998. – № 1. – С. 19–31.
4. Знаков В. В. Психология понимания: Проблемы и перспективы / В. В. Знаков. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – 448 с.
5. Кайгородов Б. В. Самопознание и его место в структуре самосознания / Б. В. Кайгородов // Мир психологии. – 1997. – № 1. – С. 129–132.
6. Опросник личностной ориентации. Практическое руководство. – М. : Генезис, 2002. – 96 с.
7. Психологія : підр. / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. ; [за ред. Ю. Л. Трофімова]. – [3-тє вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
8. Рогов Е. И. Психология человека / Е. И. Рогов – М. : Гуманит. изд. центр «Владос», 2001. – 320 с.
9. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту / Под ред. И. В. Дубровиной. – М. : Педагогика, 1987. – 184 с.
10. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія : зб. наук, праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – Вип. III. – С. 35–41.
11. Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: Монографія / Н. Ф. Шевченко. – К. : Міленіум, 2005. – 298 с.

РЕЗЮМЕ

Г. А. Стадник. Динамика развития самопонимания у будущих практических психологов.

В статье исследована один из наиболее актуальных вопросов современной психологии – проблема изучения психологических особенностей развития самопонимания будущих практических психологов на протяжении учебы в ВУЗе. Проанализирована психолого-педагогическая литература по исследуемой проблеме, схарактеризована структура самопонимания, приведены результаты исследования самопонимания будущих практических психологов-студентов I и V курсов.

Ключевые слова: самосознание, самопонимание, самопознание, самоотношение, самоуважение, самооценка.

SUMMARY

G. Stadnik. Dynamics of development of self-understanding for future practical psychologists.

The article is devoted to one of the most actual questions of modern psychology – to the problem of study of psychological features of development of self-understanding of future practical psychologists during studies in universities. There is analysis of psychological and pedagogical literature on probed issue in the article, a structure is characterized understanding, the results of research of self-understanding of future practical psychologists – students of I and V courses are given.

Key words: consciousness, self-understanding, self-knowledge, self relation, self-esteem, self-appraisal.

УДК 378.14

Г. В. Товканець

Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто питання становлення освіти в умовах розвитку інформаційного середовища. Обґрунтовано роль знань як чинника конкурентоспроможності країни. Зосереджено увагу на формальній та неформальній освіті, самоосвіті, навчанні протягом усього життя у постіндустріальному суспільстві.

Ключові слова: *освіта, формальна освіта, неформальна освіта, самоосвіта, знання, розвиток людського потенціалу, інформаційне суспільство.*

Постановка проблеми. Зміни в суспільному світовому житті у другій половині XX століття, особливо в перше десятиліття XXI ст., в період, який називають глобалізаційним, як визначальну сферу розвитку економіки виокремили освітню галузь, що відображено в її бурхливому розвитку останнім часом.

Освітні процеси сприяють поширенню в світі демократичних та гуманістичних цінностей, які стають основою глобалізаційних процесів.

Зазначимо, що глобалізація як процес світового характеру, відбиває наявність інтеграційних процесів у сучасному світі, інтенсивних взаємодій між державами в різних сферах суспільного життя.

Під час глобалізації простежується тенденція до зближення народів у культурному плані, що сприяє утвердженню культурної одноманітності, тоді як багатоманітність відходить на задній план. Існують різні шляхи інтернаціоналізації, глобалізації освіти. Однак найбільш перспективний з них – створення освітньої системи на базі глобальної інформаційної інфраструктури, яка розвивається у процесі переходу до інформаційного суспільства. Така характеристика нової системи освіти виявляє надзвичайну складність і суперечливість процесів її становлення і розвитку. Їх хід багато у чому залежить від того, наскільки ефективні методи будуть застосовуватися в управлінні цими процесами.